

Gregor, Alois

[Lamprecht, Arnošt. Středoopavská nářečí]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1954, vol. 3, iss. A2, pp. 111-114

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101167>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

prostředků pravděpodobné. Lze však položit další otázky, na které se autor měl pokusit odpovědět: proč se užilo u participií původně instrumentálu a nikoli také genitivu s předložkou *otě*? Vyplývá to z jejich původního adjektivního významu a jak? Škoda též, že Br. nevyužil při závěrečném materiálu o vyjadřování neosobního činitele a o vyjadřování psychologického podmětu ve větách bezpodmětných, ačkoli jej pro ilustraci uvádí, a nesrovnal jej souhrnně s doklady na osobního činitele. Takto probírá zkoumaný jev dosti izolovaně, bez zřetele k jevům příbuzným. Přes to všechno je však jeho práce skutečně kladným přínosem ke studiu slovenské skladby a může být podnětem pro širše založené bádání v této oblasti.

Marta Bauerová

Arnošt Lamprecht: Středoopavská nářečí. Publikací Slezského studijního ústavu v Opavě, které rediguje Stan. Králík, sv. I. Nákladem Státního pedagogického nakladatelství v Praze 1953. S dialektickou mapkou nářečí na Opavsku. Stran 111. Cena brož. výtisku 22 Kčs.

V stručném úvodě zdůrazňuje autor nejprve význam Stalinových statí o marxismu v jazykovědě. Vyzvedá v nich zejména to, že pro poznání života společnosti je nesmírně důležitá netoliko důkladná znalost spisovného jazyka, nýbrž i nářečí. Ukazuje na několika konkrétních případech, jak studium dnešních dialektů umožňuje po nejedné stránce lepší pohled do minulosti jazyka, jak lze z dosavadních vývojových tendencí v nářečí usuzovati na jejich vývoj budoucí a pod. Po právu zdůrazňuje velkou důležitost dialektologického bádání zejména ve Slezsku, kde se stýkaly po staletí tři jazykové oblasti a kde jsou proto jazykové poměry nadmíru složité. Z úvodních slov Lamprechtových se dále dovídáme, že posuzovaná práce vznikla v semináři prof. Ad. Kellnera na filosofické fakultě v Brně, že ji začal v r. 1946, že v ní pokračoval o prázdninách v l. 1947 a 1949, a že tu popisuje gramatickou stavbu nářečí dvaceti obcí jihovýchodně a východně od Opavy. Proto také volí pro svou studii název: Středoopavská nářečí. Slovník k monografii připojen není, ačkoli je hotov; bude nepochybně uveřejněn později. Vedle toho naznačuje autor v úvodu několika slovy způsob, jak a kde sbíral nářeční látku a jak to pak ve svém spise zpracoval, a oceňuje práci svých předchůdců, Fr. Bartoše a Boh. Havránka. Onen se zmiňuje v I. díle své Dialektologie moravské toliko o Hrabyni, tento však dodává ve svých Českých nářečích (Československá vlastivěda, III. díl z r. 1934) mnohem více materiálu z nářečí středoopavského. Lamprecht se při této příležitosti zmiňuje o nářečních zápisech Tom. Čepa z této oblasti, která s názvem Lidové povídky slezské... vyšly ve třech ročníkách Věstníku Matice opavské. Lze plně spolehnout na věrnost těchto záznamů? Sám jsem měl při letmém prohlédnutí těchto ukázek (VMO 33—34, str. 32—54) a při srovnání s Lamprechtovou knihou jisté pochyby o tom. Metodu při třídění převzal Lamprecht od svého učitele Kellnera a odlišuje se od něho celkem jenom v některých drobnostech (tak na př. adverbia probírá v nauce o tvoření slov, kdežto Kellner v Šramberském nářečí v syntaxi a pod.). Od svého vzoru se však podstatně uchýlil v tom, že nepřidal k své monografii rejstřík. Toho sluší upřímně litovati, neboť není trvám pochybností o tom, že se tím hledání toho onoho gramatického jevu dosti ztěžuje.

Vlastní Lamprechtova práce obsahuje hláskosloví, nauku o tvoření slov, tvarosloví a skladbu a je ukončena pětaticeti ukázkami souvislých vypravování z osmi obcí, nejvíce ze Štítiny, autorova rodiště. Ke studii je připojena dialektologická mapa navržená samotným autorem a doprovozená potřebnými vysvětlivkami k zakresleným isoglossám (*mojeho* || *mojiho*, *tum cestum* || *tu cestu* a j.). Nějakým nedopatřením se stalo, že tu není zakreslena vesnice Kajlovec, v níž Lamprecht též sbíral a kterou také počítá k středoopavskému nářečí.

Hláskosloví (str. 11—36) se skládá z osmi částí rozsahem nestejných. V první zjišťuje autor dnešní stav hlásek v středoopavském nářečí a stručně pojednává o výslovnosti některých samohlásek a souhlásek (*i-y*, *č*, *ž*, *š*, *ž*; *ř-l*), odlišné od výslovnosti obecně české. S Lamprechtovou zjednodušenou transkripcí lze plně souhlasit, na př. s tím, že široké *i*, označované někdy *ī*, píše jako *y*. Jak je tu třeba rozumět méně obvyklé stylisaci, že středoopavské *l* je „hláska akusticky vyšší“ než obecně české *l* a že je u *ř*, „akustický dojem hlubší“ (12). — V druhém oddíle vykládá spisovatel o původu středoopavských hlásek, v třetím podává přehled pražských hlásek, a jejich střídnic v popisovaném dialektu, ve čtvrtém zjišťuje kombinační změny hláskové (asimilaci znělosti, splyvání, zánik, zjednodušení a vsouvání souhlásek, palatalisaci a j.), v pátém zaznamenává změny psychologické (analogické a neanalogické, lidovou etymologii, afektivní jevy hláskové a p.) a v posledních třech kapitolkách krátce

probírá pobočné slabiky, kvantitu a přízvuk. Lamprecht se obírá pouze přízvukem výdechovým, ale jistě byla by vítána zmínka i o přízvuku hudebním.

V nauce o tvoření slov (str. 37—41) zabývá se Lamprecht jenom těmi příponami substantiv, adjektiv a sloves, které jsou pro jeho rodné nářečí zvlášť výrazné. Tak na př. upozorňují na jména vdaných žen typu *Bochenkula* (k Bochenek), *Bortlena* (k Bortel), *Glabažnica* (ke Glabaznia) a na přídavná jména zveličelá a zdrobnělá (*dtuhucny, vysokucny; malunky, mjekuncy; krač'utky, bilutky; maluš'ynky, biluš'ynky*...). Složenin je zaznamenáno poměrně málo (z méně známých *kopidut, popš'ynoha, tuž'ypatak*), ač lze mítí důvodně za to, že se jich v popisovaném nářečí vyskytuje daleko více. Podle mého soudu zařadil autor výklad o tvoření příslovcí po právu již sem, nikoli až do skladby.

Daleko obsírnější je tvarosloví (str. 42—67). Po obecných poznámkách o gramatickém rodě a čísle a o „tvarech deklinačních“ následují výklady o substantivech, adjektivech, zájmenech, číslovkách a slovesech podle jednotlivých typů, případně tříd. Stojí za připomenutí, že Lamprecht ve shodě s Kellnerem dělí slovesa podle kmene infinitivního, nikoli praesentního; lze s tím myslím souhlasit. Výčet sloves u některých typů je zvlášť bohatý. Upozorňují na př. na typ *tahnuc', proš'yc', vočač', stavjač', řezač' (sypač')*, kde příklady možno počítati na stovky.

Dosti místa je věnováno skladbě (str. 68—90). Syntax zabírá dvě hlavní části. První obsahuje větosloví, druhá podává význam slovních druhů a tvarů. Zaznamenává některé charakteristické jevy v popisovaném nářečí: *aňi* se užívá v přirovnáních (spí *aňi* zabity), jako je tomu ve slovenštině, předložka *do* označuje směr děje (idu *do masařa*), předl. *po* se pojí s dativem (po *svojemu* to zrobit), trpná particiopia jsou častá u sloves podmětových (stařyc' ek su *umřeč' y*) atp. Někdy by si tu zvidavější čtenář přál vysvětlení podrobnější. Na př. vyskytá se v středoopavštině vazba *co za*, kterou uvádí Kellner v Štramberském nářečí na str. 96 (*co je to za čtvojek, co si to za čtáp a p.*)? Bylo by to dozajista užitečné pro zjištění toho, jak je tento výraz, po němž bývá vedle nominativu i akusativ (srov. u Fr. Svěráka v Boskovickém nářečí na str. 98: *co je to za čtvojeka*) zeměpisně rozšířen.

Ukázky (str. 101—111) jsou zajímavé jak po jazykové stránce, tak i po stránce tematické. Dovidáme se z nich nejen o vodnicích a stáevidech, o ohnivých mužích a p., nejen o Petru Bezručovi, který býval často návštěvou v Brance u Opavy, ale i o robotě, o drobných i velikých starostech chudých venkovských lidí, o těžké práci v továrnách, o tvrdém boji o holé živobytí, zkrátka, o starých časech, které naprosto nebyly časy zlatými, idyllickými, jak výstižně podotýká autor v úvodě. Ideální by ovšem bylo, kdyby byla v posuzované monografii zachycena každá vesnice aspoň jednou ukázkou a kdyby tu kromě souvislých vypravování bylo též několik kratších úryvků z rozhovorů, jak to nalézáme na př. ve shora vzpomínutých pracích, Kellnerově a Svěrákově, a zejména v hojně míře v Kašíkových Středoobečevských nářečích. V takovýchto dialogických textech bývá způsob lidového vyjadřování namnoze přirozenější nežli ve vypravováních souvislých.

Za výklady o syntaxi vložil Lamprecht delší kapitoly (str. 91—98), v níž nastiňuje obraz středoopavského nářečí po stránce mluvnické i lexikální. Pokouší se zde zjistit, co je pro jeho rodný dialekt charakteristické a čím se liší od ostatních lašských nářečí. Na tento oddíl navazují poznámky k dialektologické mapce a k okrajovému přechodnému úseku (str. 98—100).

Posuzovaná práce má četné přednosti. Především sluší zdůraznit, že Lamprecht zachytil středoopavské nářečí co nejpřesněji. Bylo mu to umožněno jednak tím, že je příslušníkem středoopavského nářečí a že už doma u své matky a u svých obou babiček mohl získati spolehlivý materiál, jednak tím, že měl štěstí při volbě vhodných objektů a že mohl s nimi hovořiti nerušeně o nejrůznějších věcech. Velký klad Lamprechtovy studie lze viděti dále v tom, že zde po svém vzoru roztřídil nářeční látku celkem přehledně, že volil své příklady účelně a zpravidla v dostatečném množství a že obyčejně nezapomínal při svých výkladech ani na potřeby neodborníků, kteří mají nezdídka také živý zájem o řeč širokých vrstev lidových.

K Lamprechtově monografii připojují několik oprav a doplňků rázu zásadního, které jsou míněny především jako melodické připomínky mladému filologovi pro jeho příští práce.

1. Lamprecht vkládá do textu tu kratší, tu delší výklady o zjevech, které se netýkají jenom popisovaného dialektu, nýbrž i lidové mluvy v osadách více nebo méně vzdálených. Tak na př. na str. 12 se dovidáme o výslovnosti souhlásek *č', z', š', ž'* v četných vesnicích mimo oblast středoopavského nářečí, ba i takovou podrobnost, že jistým způsobem vyslovují tyto souhlásky ve Štěpánkovicích lidé středních let,

kdežto nejstarší občané zachovávají obě řady sykavek. Podobně je tomu na str. 21, 23, 65 a jinde. Exkursy, jaký se najde na př. na straně 92 o změně neznělých souhlásek ve znělé na rozhraní slov před samohláskami a před neznělými souhláskami také na Jindřichohradecku, jsou nepochybně zajímavé, ale neměly by se omezovat jen na tento hláskový zjev, mají-li mít podobné paralely žádoucí užitek. — Na str. 45 se čte dokonce zmínka o dvojtvarích lok. pl. (-ach || -och), který zjistila odborná expedice bohemistické katedry filosofické fakulty v Brně při terénním výzkumu na Místecku. Podle mého soudu všechna tato srovnání — dozajista velmi užitečná — měla být uvedena v samostatné kapitole, kdežto vlastní text monografie měl být určen výhradně podrobnému popisu středoopavského nářečí. Tímto přemístěním by se ulehčilo obsahově přetížené závěrečné kapitole, v níž Lamprecht zamýšlí podati obecnou charakteristiku svého rodného dialektu. Z jedné kapitoly by bylo trvám účelnější vytvořit dvě kapitoly samostatné. V jedné by byla souhrnná charakteristika středoopavského nářečí, v druhé pak srovnání s nářečnými okolními.

2. Lamprecht vysvětluje slova méně známá velmi zřídka; srov. na př. *urviš* (= rváš), *mrašeč'* (= plakati), *zavargnuš'* (= zakřičeti) a pod. Je třeba upřímně litovati toho, že je autor na vysvětlivky tak skoupý, uváží-li se ještě, že u jeho práce není slovník a že mnohé výrazy nelze najít v dosavadních nářečních slovnících. Zaznamenávám namátkou několik slov, jejichž význam zůstane nejednomu čtenáři nesrozumitelný. — Srov. na př. *haga*, *smražak*, *burdakovač'*, *š'udtek*, *syně'yrka* atd., atd.

3. Metodicky nepokládám za správné, jestliže u cizích slov vychází autor vždycky z jejich spisovné podoby. Není trvám sporu o to, že nejeden cizí výraz přešel do naší slovní zásoby nikoli ze spisovného jazyka, nýbrž z dialektu nebo z řeči hovorové. Právě v slezských nářečích, kde se český živel po tak dlouhou dobu těsně stýkal s živlem německým, je tato možnost zejména nasnadě. Uvedu aspoň jeden příklad zvláště charakteristický. Podle autora (15) je v subst. *hever* (i obecně českém a polském) souhl. v střídnici za cizí *h*, kdežto ve skutečnosti se zde udržuje německé slezské *w* (srov. Vl. Šmilauer, ČMF 26, str. 384).

4. Lamprecht leckterou věc poněkud nejasně stylisuje nebo zbytečně opakuje tam, kde by stačil často pouhý odkaz. Několik dokladů. „Vedle nom. sg. chleb bývá také genitiv partitivní chleba: mame dobry chleba“ (43). Snad by bylo možno zřetelněji stylisovat toto místo asi takto: Vedle nom. a ak. sg. chleb bývá také tvar chleba, od původu genitiv partitivní: mamy dobry chleba. — Věty typu: *ž'e to tag něni* (72), které mají podle autora vyjadřovat „žádost o souhlas“, patřily by podle mého pojetí spíše k větám tázacím nežli vypořadacím. — Na str. 87 byla by s prospěchem poznámka, že distributivnost tu vyjadřují slovesa s několika předponami: *porozbijał* (po+roz), *pozvyplaca* (po+z+vy) atd. — Bude laik plně chápat, že záporka *ni* bývá někdy u infinitivu závislého na „úvodních“ slovesech (90)? Hypothesa o tom, že v typech *niž'y*, *bliž'y* a p. jde o zachování starého jmenného tvaru komparativu, opakuje se třikrát (29, 40, 53); výklad o tom, že se *g* při skloňování střídá se *z*, doložený příkladem *sorga* — *pry sorze* (48), opakuje se znova na str. 49 a p.

5. Dávám na uvážení, zda by v knize, určené též neodborníkům, nebylo užitečné vytvořit některé zkratky nebo termíny méně známé. Mně na př. se zamlouvá způsob, kterého užil Trávníček (MŠC I, 77 a n.) při označování kombinačních změn hláskových. Píše na př. skupení samohláska a samohláska a pod to nejdříve *Vokál + Vokál* a pak dále v textu prostě jen *V + V* a pod.

Nyní zaznamenávám podle jednotlivých stránek v knize upozornění drobnější. 3: Vypustil bych slůvko „asi“, protože tu běží přesně o dvacet obcí. — 12: Jaký je význam slovesa *lapnuš'* na rozdíl od slovesa *lapnuš' se* (= sednouti si)? Zde je to zvláště důležité, neboť rozdíl *š* a *l* má tu funkci fonologickou. — 28: V středoopavském nářečí se vyskytují dublety *kfič'y* || *kvič'y* a pod. Jsou tu v užívání rozdílly individuální, místní, či jaké? Podobně je tomu ještě u jiných dvojtvarů. — 38: Mají slova *hūchoň*, *zhñiloch* a j. v § 94 i význam zveličelý a zhrubělý? — 47: Instr. na -omz u vz. koval, nuž' bývá prý „skoro veskrze“. Kdy ne?

Korektura knihy byla provedena pečlivě, tvarových chyb jsem tu našel velmi málo; srov. na př. rozhraní m. rozhraní (21), ty charare jeden m. ty chachare jeden (82).

Uzavírám. Lamprechtova monografie je vítané obohacení naší dialektologické literatury zejména v tom, že je tu pečlivě sesneno mnoho cenného materiálu nejen pro středoopavské nářečí, nýbrž zčásti i pro jiné slezské dialekty. Lze podle ní po nejedné stránce doplniti shora uvedenou práci Havránkovu v Československé vlastivědě. Smím-li připojiti k svému posudku nějaké přání, tedy to, aby Lamprechtův slovník středoopavského nářečí vyšel v nějaké podobě co nejdříve. Nejen že by pak

mohli čtenáři spisu Středoopavské nářečí doplniti si výrazy tu chybějící, nýbrž slovník by dozajista přišel velmi vhod našim jazykovědcům při dnešním zvýšeném zájmu o otázky týkající se slovní zásoby v dialektech i ve spisovném jazyce. Zde lze připomenouti dvě podnětné studie autorovy v té věci: K poměru základního slovního fondu celonárodního jazyka a nářečí na Opavsku (Slezský sborník 50, str. 547—552) a K otázce základního slovního fondu v českém jazyce (Sborník prací filosofické fakulty brněnské university I, řady jazykovědné č. 1, 1952).

Alois Gregor

Henryk Ułaszyn: Język złodziejski. Łódź 1951. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, wydział I, Nr 11, 90 str., s francouzským resumé a slovníčkem zlodějské mluvy. V této práci pojednává Ułaszyn o polské zlodějské mluvě, k níž sebral bohatý lexikální materiál ve spolupráci s kriminalisty. Kniha je výsledkem dlouholetého autorova studia zlodějského argotu (o polských tajných jazycích psal už v roce 1915 ve sborníku Język polski i jego historia I, Varšava, str. 462—466) a vedle prací Estreicheryových, Kurkových, Walczakových a Ludwikovského je to další cenné obohacení polské jazykovědné literatury v oblasti zkoumání vrstevových (společenských) nářečí.

Ułaszynova kniha je rozdělena do čtyř částí. V první z nich si vytyčuje autor pracovní cíle. Zdůrazňuje, že jeho monografie má sloužit nejen pracovníkům z oboru kriminalistiky, ale především jazykovědcům, kteří se obírají studiem theoretických jazykovědných otázek. Důležité jsou zde autorovy názory na zlodějský argot (hantýrku), na jeho postavení mezi ostatními společenskými jazykovými útvary a na jeho poměr k jazyku národnímu. Zlodějský jazyk chápe U. jako jazyk profesionální (zawodowy, Berufssprache), kterým mluví zloději, bandité a zločinci. Termíny žargon, szwargot, kterým odpovídají v češtině výrazy žargon, argot, hantýrka a které jsou také běžné v polské jazykovědné literatuře, zamítá jako nevědecké. Proto je ze své monografie odstraňuje (16). Na jiném místě píše, že pod názvem zlodějský jazyk možno rozumět jednak jazyk jako „pewien określony sposób porozumiewania się“, jednak nářečí nebo podřečí (gwara), které je „jednostką językową mniejszą wchodzącą w skład większej, ale nie będącą ogólnie — językową“ (21).

Z Ułaszynova chápání zlodějské mluvy vyplývá, že je to dorozumivací prostředek, který slouží k dorozumívání jistému okruhu lidí (zlodějí, banditů), společensky izolovanému, a jehož komunikativní funkce je tedy omezena. Při další charakteristice zlodějské mluvy autor správně zdůrazňuje, že jsou to nově tvořené termíny, které ji činí obecně nesrozumitelnou. Nesrozumitelnými jsou též jazyky jiných zájmových skupin (srov. jazyk učňů, studentů, myslivců, horníků, herců a pod.), které U. nazývá tajnými profesionálními jazyky. Ty nejsou jazykovými útvary neměnnými. Tak jako mezi jejich nositeli dochází k vzájemné imigraci a emigraci, tak se i mezi nimi projevují jazykové vlivy. Nadto mnohé lexikální výrazy tajných profesionálních jazyků obohacují slovní zásobu spisovné polštiny a stávají se tak ústrojnou součástí celonárodního polského jazyka.

Ułaszyn tu tedy správně zdůrazňuje, že je to především soubor specifických výrazů, které obzřejí jisté zájmy sociálního prostředí.

Národní polský jazyk vymezuje U. jako jazyk, „jakim mówi naród polski jako rodowitym, to znaczy indywidualną składającą się na naród polski“. Podle Ułaszyna má tento národní jazykový útvar dvě formy: nářečí vrstevová (v kierunku pionowym, w kierunku nawarstwien społecznych), která jsou podmíněna společenským rozrůzněním národního celku, a nářečí místní, teritoriální neboli zeměpisná, která slouží (v kierunku poziowym) jen jisté části národa, vymezené místně, teritoriálně. Obě tyto formy národního jazyka nazývá autor dialekty neboli nářečími.

Vedle těchto jazykových útvarů — místních a vrstevových nářečí — rozlišuje U. dále jazyk obecně hovorový, který se diferencuje v obecnou polštinu a v polský jazyk spisovný neboli literární. Spisovnou polštinu nazývá kulturním nářečím (kulturną gwara, Umgangssprache, Hochsprache, langue commune). Na základě těchto jazykových útvarů pokouší se pak o jejich klasifikaci a stanoví tuto hierarchii: jazyk, dialekt, (język, dialekt), nářečí, podřečí (narzecze, gwara). Dialekt a nářečí jsou jednotky vyšší než podřečí, nejvyšší formou je pak jazyk. Hranice mezi těmito útvary nejsou ostré, nýbrž plynulé.

Vidíme tedy, že Ułaszynovo synchronistické chápání národního jazyka je vlastně fiktivní, neboť nářečí místní (lidová) a nářečí profesionální — jejich spojujícím článkem je jazyk obecně hovorový — klade U. na stejnou rovinu jako svébytné